

Vriendenbulletin

Stichting Vrienden van de Stad Groningen

Nummer 113

Juni 2023

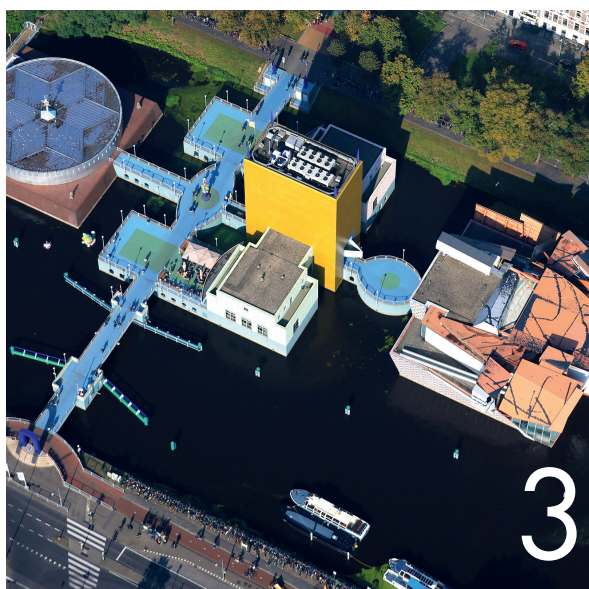
Jaargang 38



Ingangsmarkering Groninger Museum
Foto: Tim van der Meulen

In dit nummer

Pieter Bootsma, Piet Pellenbarg, Henk Th van Veen: <i>Het nieuwe Groninger Museum: de gift van de Gasunie</i>	3
Pieter Bootsma: <i>In gesprek met ir Otto Wassenaar over de bouw van het Groninger Museum</i>	5
Piet Pellenbarg: <i>Museum en stad. De locatie en de effecten</i>	9
Pieter Bootsma en Henk van Veen: <i>In gesprek met de directeur van het Groninger Museum</i>	13
Tom van der Meulen: <i>Damsterdiep met houtzaagmolen en balkgat van Van Houten 1902</i>	15
Tom van der Meulen: <i>Hervonden Stad en Land 2022</i>	17
Nieuw bestuurslid	18
Activiteiten: Wandeling Open Monumentendag 2023	18
Groningana	19





Het nieuwe Groninger Museum: de gift van de Gasunie

Pieter Bootsma, Piet Pellenburg, Henk Th van Veen

Foto Koos Boertjens (nordinbeeld.nl)

Het Groninger Museum in zijn huidige spectaculaire vorm en op zijn huidige al even spectaculaire plek tegenover het hoofdstation dankt zijn bestaan aan een gift in 1987 van 25 miljoen (gulden, toen nog) van de N.V. Nederlandse Gasunie. De gemeente vulde dit bedrag met nog eens 5 miljoen gulden aan, alleen was dat geen echt kasgeld, maar de geschatte waarde van het later gekozen 'bouwterrein' in het Verbindingskanaal. De Gasunie kwam tot haar spectaculaire gift omdat ze een jubileum in het oog had: opgericht in 1963 zou ze in 1988 haar 25 jarig bestaan vieren. Tijd voor een cadeautje aan Groningen, stad en provincie, die allebei – het zij eerlijk gezegd – nog niet veel zichtbaar profijt van de aardgaswinning hadden gezien, afgezien van de werkgelegenheid in de vestiging van het hoofdkantoor van de Gasunie zelf. Een jaar eerder, in 1986, was trouwens al bekend geworden dat de gift zou komen. "De 28e september 1986 werd de gift formeel bekrachtigd", schrijft Klaas Swaak op p. 82 van zijn uit dagboeknotities samengestelde boek *Omzien en Niet Vergeten* (2006) waarin hij terugblijkt op zijn periode als gemeenteraadslid in de jaren 1985-1992.

Waren ze er blij mee in Groningen? Bij de gemeente was duidelijk sprake van een verdeeld genoegen, zo blijkt wel uit hetzelfde boek van Swaak. In de gelederen van de Partij van de Arbeid, die het stadsbestuur traditioneel domineerde, werd toch wat gemord over het feit dat de Gasunie zich hiermee mengde in het gemeentelijk cultuurbeleid. Was de stad zelf niet primair verantwoordelijk voor wat de burgers aan cultuur werd geboden? En het voelde ook niet fijn dat de gulle gever betrokken wilde zijn (en blijven!) bij

de locatie keuze voor het nieuwe museum en het te voeren beleid. Die kritiek is later wel verstomd naarmate het museum meer en meer een succesnummer bleek te zijn qua aantrekkingskracht, niet alleen als museum, maar ook en nog meer voor de stad als geheel. Aan dat succes werd wél stevig bijgedragen door de drie 'Russische tentoonstellingen' die het museum wist te brengen, met als hoogtepunt en grootste publiekstrekker ooit de tentoonstelling in 2001/2002 met werk van Ilja Repin, de 'Russische Rembrandt'.

De Gasunie was een belangrijke facilitator van deze succesvolle exposities, via haar goede relaties met de Russische energiemaatschappij Gazprom en de Russische overheid. Zonder die relaties waren die bijzondere exposities waarschijnlijk nooit naar Groningen gekomen.

Alle reden dus om de Gasunie dankbaar te zijn, voor het geld en de steun bij de bijzondere exposities! Maar anno 2023 is de kritiek toch weer terug, nu de Gasunie (en het ervan afgesplitste Gasterra) in de volle wind staan van de discussie over de aardbevingsproblematiek die uit de aardgaswinning is voortgekomen. En het gaat ook niet alleen meer om de rol van de Gasunie in die aardbevingsproblematiek, maar ook om het beeld dat ze bij velen oproept als een niet duurzaam bedrijf, dat minder goed past in de op gang gekomen energietransitie. Museumdirecteur Andreas Blühm moet zich nu in de publieke media verweren tegen de aantijging dat zijn museum 'fossiel gefinancierd wordt'. Maar dat heeft eigenlijk al niets meer te maken met de aardbevingen, of de gift uit 1987. Het is een eigentijds verschijnsel dat onder de druk van de dreigende klimaatverandering niet alleen investeringsmaatschappijen maar ook allerlei andere bedrijven en organisaties, onderwijsinstellingen én instellingen voor kunst en cultuur zoals ook musea worden opgeroepen om de (financiële) banden te verbreken met bedrijven die hun hoofdactiviteit hebben in de wereld van de fossiele energiedragers. Zeker niet gemakkelijk voor een instelling als het Groninger Museum, voor wie Gasunie en Gasterra de belangrijkste sponsors zijn, en in feite onmogelijk op dezelfde schaal te vervangen door een alternatieve 'schoone' sponsor. Al is het een schrale troost: zeker vier andere grote museum in Nederland kampen met precies hetzelfde probleem van sponsoring door de 'fossiele industrie'.

Het nieuwe Groninger Museum is gebouwd in de jaren rond 1990, en werd geopend in 1994, precies honderd jaar na de vestiging van het 'oude' Groninger Museum, dat in de jaren 1884-1907 was gebouwd aan de Praediniussingel. In dit speciale aan het Groninger Museum gewijde nummer van het Vriendenbulletin willen we, nu drie decennia later, het volle licht nog eens op het museumproject laten schijnen om de betekenis van dat project van diverse kanten te bezien,

steeds ook refererend aan de bedoelingen en de keuzes die eraan ten grondslag hebben gelegen. Waarom op die plek? Waarom op die manier? Hoe ging het precies? Zijn de grote ambities waargemaakt? Wat vindt het museum daar zélf eigenlijk van? Is het museum vooral buitenkant of is de eigen verzameling ook wel wat waard? En afgezien van museale inhoud en bouwkundige omhulling: wat heeft het nieuwe museum de stad gebracht? Zal die bijdrage ook blijvend kunnen zijn? We blijven daarbij verder weg van de kritiek op de 'fossiele financiering' van het museum, omdat dat zoals gezegd eigenlijk geen specifiek Gronings probleem (meer) is.

Het idee voor een speciale editie over het Groninger Museum ontstond uit een contact van de *Vrienden van de Stad Groningen* met een andere 'vriendengroep': de *Vrienden van het Groninger Museum*. Deze vereniging voelt zich betrokken bij kunst en kunstgeschiedenis in het algemeen, en bij de toekomst van het Groninger Museum in het bijzonder (men kan zich aanmelden voor het lidmaatschap via hun website). Met de inhoud van dit nummer van het Vriendenbulletin hebben zij overigens geen bemoeienis gehad, die is geheel voor verantwoordelijkheid van de redactie. Wij bespreken achtereenvolgens de bouwers, het gebouw, de bewoners en de verzameling van het museum, en de betekenis voor de stad. En we kijken uit naar mogelijke reacties van onze lezers!



Het Groninger Museum rond 1900



In gesprek met ir. Otto Wassenaar over de bouw van het Groninger Museum

Pieter Bootsma

In 1994 wordt het nieuwe Groninger Museum, gelegen in de zwaaihoek van het Verbindingskanaal, in gebruik genomen. De opening betekent een hoogtepunt in de verhouding van stad en Gasunie die met een bedrag van 25 miljoen heeft bijgedragen aan de nieuwbouw: één miljoen voor elk jaar dat de Gasunie in 1987 aan gas uit de Groningse bodem heeft gehaald. De schenking wordt door de Groningers als een royaal gebaar beleefd. Het perspectief van waaruit dit gebaar wordt gezien mocht in 2023 drastisch zijn bijgesteld, het neemt niet weg dat de stad dankzij deze schenking een iconisch gebouw rijker is geworden dat haar roem verder draagt dan de Martinatoren ooit heeft gedaan.

“Bij geen enkel ander gebouw dat ik neerzette voelde ik me zo betrokken”, zegt Otto Wassenaar; directeur van het gelijknamige ingenieursbureau te Haren, als ik hem vraag naar zijn ‘geschiedenis’ met de bouw van het Groninger museum in het begin van de jaren ‘90. “Ik was bevriend met Cees Hendrikse, indertijd directeur personeelszaken van de Gasunie. Hij vroeg me om raad hoe het beste te handelen met de schenking van de Gasunie. Cees was de medeaanrichter geweest. Het 25-jarig jubileum van de Gasunie naderde en, zo had hij zijn directeur, Ton Grotens, gesuggereerd, zou de Gasunie het jubileum niet kunnen aangrijpen om de stad 25 miljoen te schenken voor een nieuwe museumhuisvesting waarnaar al langer in de stad werd verlangd. Beiden hielden van actuele kunst en design en waren fan van Frans Haks, de directeur van het Groninger Museum. Grotens wist zijn Gasunie voor het idee te winnen. Maar hoe moest de organisatie worden ingericht om het idee te realiseren? Bij die vraag raakte ik als adviseur betrokken.”

De organisatie van het ontwerpproces

Wassenaar: “Gasunie, gemeente Groningen en het Groninger Museum, de partijen die bij de realisatie van het nieuwe museum zijn betrokken,

kiezen als uitgangspunt dat het gebouw door locatie en architectuur en door een verantwoord vormgegeven museologische filosofie zowel intern als extern een zodanige allure en uitstraling zal krijgen dat het daardoor zal bijdragen aan de markering van het belang van het aardgas voor de Nederlandse samenleving en een versterking van het imago van de noordelijke regio en de stad Groningen. Het belang van het aardgas voor de Nederlandse samenleving, de versterking van het imago van Groningen en een museumgebouw van allure en met uitstraling, de drie partijen onderkennen elk hun specifieke belang bij de realisatie van het nieuwe museum.

Aan de top van de organisatie komt de stichting *Fondsbeheer Nieuwbouw Museum* te staan. De Gasunie levert de Stichtingsvoorzitter die volgens de statuten met alle uitgaven expliciet moet instemmen. De concrete begeleiding van het proces zal plaats vinden door de *Voorbereidingscommissie* waarin de drie partijen zijn vertegenwoordigd met Gasunie-man Syp Rissik als voorzitter. Rechterhand van de commissie wordt buitenstaander Henk Weulink, een ervaren projectmanager. Hij wordt de link met het *Ontwerpteam*, de club waar het echte werk zal worden gedaan en waarvan Weulink voorzitter

is en Frans Haks, J. Does, projectleider bij de gemeentelijke Ruimtelijke Ordening, G. Schijf van Team 4, het Groningse architectenbureau dat de architect van het nieuwe museum zal bijstaan en ikzelf leden. De werkwijze wordt dat als in de Voorbereidingscommissie unanimitieit is bereikt het betreffende voorstel aan de Fondsbeheerder wordt voorgelegd.”

“De Gasunie maakte het geld van de schenking van 25 miljoen gulden meteen bij haar oprichting over aan de nieuwe stichting. De gemeente voegde daar 5 miljoen aan toe voor de aankoop van een locatie. Omdat omwonenden in het geweer kwamen tegen de gekozen museumlocatie en met juridische procedures begonnen werd later dan voorzien met de bouwwerkzaamheden begonnen. Deze acties kwamen niet helemaal ongelegen. Het kapitaal van de stichting kon ondertussen flink groeien dankzij de hoge rentestand van die jaren. Bij dit al kwam ik gaandeweg in een andere rol terecht. In de ideeënfase was ik op persoonlijke titel ‘adviseur’. Toen de ontwerpen moesten worden gerealiseerd werd mijn bureau ingehuurd voor de constructief technische vraagstukken.”

De keuze van de locatie en de architect

Wassenaar: “De eerste werkzaamheden van het ontwerpteam hadden betrekking op het program van eisen, de locatiekeuze en de architectenkeuze. Liefst zeventien locaties werden voor de plek van vestiging in aanmerking genomen. Frans Haks was een uitgesproken voorstander van een vestiging aan de buitenrand van de stad bij de Hoornse plas, waar de museumbezoeker in alle rust het gebouw op zich kon laten inwerken. Het werd een bittere strijd. De gemeente, althans de wethouder Ruimtelijke Ordening Ypke Gietema en zijn stedenbouwkundige medewerkers wilden het museum in de drukte van de stad gevestigd zien. Zo’n ligging zou bijdragen aan de versterking van de stad. De wethouder liet zijn oog vallen op de zwaairom in het Verbindingskanaal. De vestiging op deze plek zou tevens een nieuwe toegang van het Hoofdstation tot de binnenstad mogelijk maken. Het eerdere plan van Gietema om de zwaairom op te vullen met een vijftal woontorens, ontworpen door Grassi, was door de gemeenteraad verworpen. De Raad wilde een publieke invulling van de zwaairom. Wat dat

betreft voldeed de vestiging van het museum in de zwaairom aan zijn opvattingen. Uiteindelijk zou een nipte meerderheid de voorkeur van de wethouder volgen. Ik zie het besluit om het museum in de zwaairom te vestigen als een zegen voor Groningen. Als troostprijs voor de gemankeerde opdracht mocht Grassi de bouw van de nieuwe Openbare Bibliotheek voor zijn rekening nemen. Dat de gemeente wat minder belang had bij de keuze van de architect maakte de weg vrij voor de voorkeur van Frans Haks. Zijn voorkeur was ons al lang duidelijk. Haks reisde, vergezeld van de Italiaanse ontwerper Alessandro Mendini, al

Ik zie het besluit om het museum in de zwaairom te vestigen als een zegen voor Groningen

van 1987 door Europa om musea te bezichtigen. Maar zo simpel mocht de keuzeprocedure niet verlopen. De Gasunie eiste een open selectieprocedure en we formuleerden uitgangspunten voor de architectenkeuze. In de architectuur van het museum zou de

verscheidenheid van de museumonderdelen van het Groninger Museum tot uitdrukking moeten komen en het gebouw zou een statement van actuele architectuur moeten zijn. Henk Weulink, Frans Haks en ik reisden af naar Milaan om kennis te maken met Alessandro Mendini. En te kijken welk risico we namen om een kunstenaar als architect te kiezen. Het was eigenlijk een keuze op krediet. Het enige dat hij gebouwd had was het huis van Alessi, waarbij hij ook andere ontwerpers had betrokken, zoals hij dat later bij het Groninger Museum eveneens zou doen. Zijn broer Francesco die wel architect was, had hem bijgestaan en zo zou dat zou in Groningen ook gaan gebeuren. Ik ben sinds we samenwerkten diep onder de indruk van de heren Mendini gekomen: aristocratische Italianen die een grote mate van beschaving uitdroegen in hun contacten met de andere betrokkenen bij de verwerkelijking van het museum”

Het nieuwe museum

Toen in 1994 het nieuwe museum uit het water van het Verbindingskanaal oprees viel niet te ontkennen dat Mendini de uitgangspunten die indertijd waren geformuleerd voor de architectenkeuze serieus had genomen. De kenmerkende thema’s van het Groninger Museum zag je terug in de paviljoens die zich in het museumgebouw lieten onderkennen en door bekende ontwerpers die door Mendini waren uitgenodigd, waren ontworpen: Michelle De Lucchi, Philippe Starck,



Frank Stella, naderhand vervangen door Coop Himmelb(l)au. Het De Lucchi-paviljoen was bestemd voor de archeologie en de geschiedenis, het Philippe Starck-paviljoen voor de toegepaste kunst en dat van Frank Stella voor de oude meesters. Wassenaar: "Mendini is een typische 20e eeuwse postmodernist: hij erkent tussen de verschillende kunstuitingen geen hiërarchie en kunsthistorische stijlen kunnen gemengd worden tot een nieuw geheel. Mendini en zijn collega's hebben een uniek postmodernistisch gebouw geschapen, passend in de jaren '80 en '90 van de vorige eeuw en dat in ons land enig in zijn soort is."

De constructeur

Maar ieder die het gebouw in ogenschouw neemt zal zich wel afvragen welke hoofdbreken het moet hebben gekost om het te realiseren. Die hoofdbreken kwamen voor een groot deel voor rekening van Wassenaar en zijn ingenieursbureau.

Wassenaar: "De ontwerpers kwamen van heinde en verre, vandaar dat ik de hele wereld ben afgereisd om met hen te overleggen over de bouw van hun paviljoens. De ontwerpen van Starck, De Lucchi en Mendini zelf waren constructief niet moeilijk maar met het fraaie paviljoen

van Stella, dat zou worden gebouwd aan de oostzijde van het museum bovenop het paviljoen van Mendini lag dat anders. We kwamen tot de conclusie dat het paviljoen zoals hij zich dat voorstelde niet te bouwen was en zeker niet zonder een aanzienlijk groter budget. Er zouden op allerlei gebied ingrepen moeten worden gedaan. We reisden af naar Parijs waar we hem vertelden dat hij concessies moest doen. "Jullie dwingen me in de rol van architect", zei hij "maar ik ben kunstenaar. Zo kan ik niet beoordelen of het wat is, wat jullie voorstellen. Als ik het niks vind wil ik het in de prullenbak kunnen gooien." We spraken af dat we hem twee weken zouden geven om over onze voorstellen na te denken. Op 5 december 1992 viel de klap. Het antwoord was nee. Hij wilde niet een handtekening voor akkoord onder een ontwerp zetten tenzij het gebouw gerealiseerd was en hij het resultaat kon waarderen. Hij kon geen concessie doen als kunstenaar. Het was een dramatische afloop: het ondergelegen Mendini-paviljoen was al goeddeels gereed en

nu zou de bouw moeten stoppen. De gemeente had echter al contact gelegd met een nieuwe ontwerper: het bureau Coop Himmelb(l)au. Wolf Prix, de aanvoerder van het bureau vroeg ons om tot het uiterste te gaan om zijn deconstructivistisch ontwerp te realiseren. Ons antwoord was "ja, natuurlijk". Vervolgens vertrok ik naar het bureau van Wolf Prix te Los Angeles om geconfronteerd te worden met een chaotisch ruimtelijk ontwerp. De lijnen en vlekken leken vanuit het onderbewuste op het ontwerppapier te zijn gezet. De ontwerper sprak over het dak van het paviljoen als de materialisering van het menselijk brein. Een ware zoektocht was nodig om de chaos uitvoerbaar te maken. En we waren gedwongen om in het al gebouwde onderliggende paviljoen waar rekening was gehouden met het ontwerp van Stella enkele ingrepen aan te brengen. We zaten met zijn tien rond de tafel toen Wolf Prix, die naar Groningen was gekomen, de maquette van zijn definitieve ontwerp presenteerde. Frans

Haks verklaarde het prachtig te vinden. Iedereen volgde zijn oordeel. Alleen ik zei niks. Stadsbouwmeester Niek Verdonk dacht dat Prix en ik ruzie hadden. Maar Prix zei naderhand het te waarderen dat ik me niet had uitgelaten over de kwaliteit van het ontwerp. Zijn collega-architect van

bureau Coop Himmelb(l)au hebben we zelfs weken bij mij thuis over de vloer gehad."

Het Coop Himmelb(l)au-paviljoen verbaast mensen nog steeds: hoe is men er in geslaagd het te bouwen? En waarom mag in dit paviljoen het daglicht toetreden terwijl Haks per sé tegen daglichttoetreding was in de paviljoens van het museum en dat bij de andere paviljoens dan ook niet gebeurd is

"Waar ik bij de gemeente tegen opgelopen ben is het probleem van de bouwhoogte van het museum in het kanaal. Voor de stedenbouwkundigen was het essentieel dat het museum zou passen in de reeks van afzonderlijke villa's en flatgebouwen langs het Verbindingskanaal. Mendini had dat gerealiseerd doordat het museumgebouw werd opgedeeld in een drietal elementen met ruimte ertussen waardoor vanaf de overzijde van het kanaal het zicht op de huizenwand aan de noordzijde van de Ubbo Emmiusingel gewaar-

Het Coop Himmel-
b(l)au-paviljoen
verbaast mensen
nog steeds: hoe is
men er in geslaagd
het te bouwen?

borgd zou zijn zoals dat ook het geval was bij de rest van de singel. De gemeente had mij de uitkomsten van de metingen van de brugwachters van de hoogte van de waterstand in het Verbindingskanaal gegeven zodat ik kon berekenen hoe hoog de vloer van het museum in het water moest worden gebouwd. Met deze gegevens berekende ik een eenmaal in de honderd jaar voorkomende hoogste waterstand waarmee men rekening zou moeten houden. Ik adviseerde daarbij de gemeente schriftelijk om een hoger niveau van 15 cm aan te houden dan noodzakelijk zou zijn gezien de uitkomsten van de metingen in verband met mogelijke onnauwkeurigheden. De consequentie zou zijn dat het museum 15 cm hoger zou moeten worden gebouwd. Hier tilden de stedenbouwkundigen zwaar aan. Ze bekeken, liggend op hun buik het effect dat een verhoging met 15cm zou hebben op het zicht naar de noordwand van de singel en concludeerden dat mijn advies niet moest worden opgevolgd. Al een jaar na de opening van het museum bleek dat de waterstand in het kanaal te hoog was voor het museum en raakte het onder water. Het heeft me verwijtende blikken gekost van de gemeenteambtenaren die zich niet herinnerden

dat ik de gemeente anders had geadviseerd dan daadwerkelijk was gebouwd."

Mendini

Tijdens de bouw van het museum verwierf Wassenaar een woning aan de Ubbo Emmius-singel. Wassenaar: "Het pand moest grondig worden gerestaureerd, maar er eenmaal wonend, zou het me een permanent uitzicht bieden op het museum. Mendini was zeer belangstellend naar de rond 1900 gebouwde woning. Hij deelde me mee graag een bijdrage aan mijn nieuwe onderkomen te willen leveren. Het werd de glazen overkapping van de stoep die mijn bezoeker naar de voordeur voert waarin Mendini een bescheiden decoratie van gekleurd glas aanbracht. Voor mij een fijne herinnering aan de waardevolle tijd die ik met de Italiaanse meester mocht doorbrengen."

Bronnen:

Interview met ir Otto Wassenaar van 14 november 2022
Groninger Museum 20 jaar en 50 verhalen, 2014
 Piet Vollaard, 'Reconstructie van een inventief ontwerp-proces' *Architectuur & Bouwen* 11-1994 (over het ontwerpen van het Coop Himmelb(l)au-paviljoen)



Museum en Stad.

De locatie en de effecten

Piet Pellenburg

Er zijn maar drie echt bijzondere nieuwe gebouwen in de stad Groningen. Alle drie zijn ze van de laatste 25 jaar. Natuurlijk is het nieuwe Groninger Museum in de zwaaihoek voor het hoofdstation, ontworpen onder leiding van Alessandro Mendini en geopend in 1994, één van die drie. Het gebouw geldt als een van de hoogtepunten in de postmodernistische architectuur. Maar daar is ook het hoofdkantoor van de Gasunie van de architecten Alberts en Van Huut, dat in 2007 werd benoemd tot 'het mooiste gebouw van Nederland', in de door het dagblad Trouw georganiseerde jaarlijkse verkiezing. En als laatste erbij gekomen is er het nieuwe Forumgebouw van NL Architects aan de Nieuwe Markt, geopend in 2019. Door de Branchevereniging Nederlandse Architectenbureaus is het Forumgebouw in oktober 2020 uitgeroepen tot het beste gebouw van het jaar. Juryvoorzitter Neelie Kroes vergeleek het brutale cultuurcentrum met een 'ingeslagen meteoriet'

Het Museum, de Gasunie, het Forum, deze drie. Maar de meeste van deze drie is toch het Museum. Immers, alle drie gebouwen waren spraakmakend, aandachttrekkend, en dominerend op hun locatie. Maar onmiskenbaar is het gebouw van het Groninger Museum toch het meest bijzonder. Zeker niet door zijn grootte. Het Gasuniegebouw en het Forum zijn als grote ingeplante bouwmassa's fysiek meer imponerend. Maar het museum maakt vooral indruk door de absolute bouwkundige originaliteit, geniaal door de gekte daarvan. De locatie versterkt dit effect maximaal. In het water, zodat het gebouw veel sterker uitkomt dan het op de grond had kunnen doen. En tussen het hoofdstation en de binnenstad, met een nieuw ontstane looproute tussen die beide. Veel nieuwe stadslandschappen van deze tijd werken vervreemdend, doordat het om vormen en afmetingen gaat die overal voorkomen. Zo niet in Groningen. Als je daar uit het hoofdstation komt en naar de binnenstad kijkt, weet je dat je maar op één plek kunt zijn en nergens anders: in Groningen! Het museum geeft de stad een gezicht.

De locatiekeuze

Hoezeer we achteraf de locatiekeuze geslaagd mogen noemen, ze kwam zeker niet zonder slag of stoot tot stand. Integendeel waren er aanvankelijk heel andere opties in beeld, en werd de keuze voor het Verbindingskanaal, toen die in beeld

kwam, door velen als ongewenst verworpen. In eerste instantie lag de locatiekeuze nog helemaal open. De intentieverklaring van de Gasunie over de schenking zegt dat *"De locatie en het ontwerp van het gebouw in nader overleg en naar genoegen van partijen (zuilen) worden bepaald. Uitgangspunt daarbij is dat het gebouw met inachtneming van het beschikbare fonds, zowel door locatie als architectuur een zodanige allure en uitstraling zal verkrijgen, dat het daardoor zal bijdragen aan versterking van het imago van de noordelijke regio en de stad Groningen"*. In de memoires van wethouder (toen nog raadslid) Klaas Swaak, die hij publiceerde in 2006 (Omzien en niet vergeten) vertelt hij dat in 1986, als het plan van de Gasunie voor de gift bekend wordt, de gedachten eerst uitgaan naar twee alternatieven: uitbreiding van 't museum op de bestaande oude locatie aan de Praediniussingel nr. 59 óf totale nieuwbouw op de zogenaamde Aegon locatie op de Praediniussingel nr. 6, een plek die vrijkwam door het vertrek van verzekeringsmaatschappij Aegon naar Leeuwarden. De voorkeur van de verantwoordelijke wethouders Gietema en Vondervoort gaat aanvankelijk uit naar alternatief 1: uitbreiding op de bestaande locatie. Maar begin 1987 verschuift de voorkeur naar alternatief 2: nieuwbouw op de Aegon locatie. Toch valt die tweede optie uiteindelijk ook af. De discussie over hoe en waar het museum te ontwikkelen interfereert sterk met gelijktijdige

discussie over de centrale openbare bibliotheek en plannen voor herontwikkeling van de Verbindingskanaalzone. Daarin spelen de visies een rol van de architecten Koolhaas en Kleihues, respectievelijk voor de Oost- en Westzijde van die zone. Koolhaas (hij wordt de vormgever van de twee flatgebouwen die de Verbindingskanaalzone aan de Oostzijde zullen gaan afsluiten) en Kleihues (een bekende Duitse museum ontwerper) suggereren in hun visie om vóór het station een eiland in de zwaairom van het Verbindingskanaal te bouwen, met appartementen voor een koopkrachtig publiek, zo lezen we in de dissertatie van Luuk Hajema over *'De glazenwassers van het bestuur'* (2001). Kleihues ontwierp de twee flats naast de Hunze. Het idee voor een brug over het Verbindingskanaal ter hoogte van het station kwam al voor in de plannen die Berlage maakte voor de stad Groningen. Swaak meldt in zijn memoires dat er inmiddels ook werd gedacht over de optie om het nieuwe museum te plaatsen op zo'n eiland. Het idee lokte direct oppositie uit: roeivereniging De Hunze, Motorbotenclub Groningen, en bewoners van de Ubbo Emmiusin-

De effecten. Bezoekers en bestedingen

Als zes jaar later het nieuwgebouwde museum er eenmaal staat is de discussie over de locatieuze goeddeels verstomd, en maakt deze plaats voor snel groeiend enthousiasme over de aantrekkingskracht die het bijzondere gebouw juist op deze plek blijkt te hebben. De expositie in 1997 met het werk van Andres Serrano zorgt nog een keer voor nieuwe opwinding (de 'plassex affaire') maar blijkt ook een opmaat naar verder groeiende bekendheid en meer bezoekersaantallen bij de volgende exposities. Hoe belangrijk is dat alles met elkaar voor de stad geweest? En gebleven? Hoe belangrijk is het nieuwe museum nu eigenlijk voor de stad geworden? En sporen de uiteindelijke effecten met de oorspronkelijke verwachtingen?

Die oorspronkelijke verwachtingen waren veelomvattend, en dat was te begrijpen omdat ook uit andere steden in en buiten Europa berichten kwamen dat nieuwe musea de potentie hadden aan hun stad een 'lift' in bekendheid en ontwikkeling te geven. De verwachtingen voor Groningen



Diakonessenhuis, jaren dertig. De latere AEGON locatie.
(Bron: Beeldbank Groninger Archieven)

gel vormden een 'Vereniging Behoud Waardevol Stadsgezicht', die flink van zich deed spreken. De discussie laat nu op, en de ideeën lopen flink uiteen, ook in de gemeenteraad. Er is tegenstand vanuit de PvdA, de VVD aarzelt, het CDA wil het museum aan de Westerhaven. Museumdirecteur Frans Haks stelt een locatie aan de Hoornse Plas voor, omdat het een internationale trend zou zijn om nieuwgebouwde grote musea de ruimte te geven aan de rand van de stad. Ook de kranten doen mee in de discussie. Het Nieuwsblad van het Noorden is voor het Museumeiland, de Gezinsbode zet er vraagtekens bij. Intomart peilt de mening van de Groninger bevolking: 54% is tegen museumeiland, 12 % is voor. Over een inspraakprocedure wordt trouwens niet gedacht. Met hulp van VVD en D66 komt Gietema's voorstel er uiteindelijk door, in november 1988.



Het botenhuis van de roeivereniging Hunze in de zwaairom, 1913/1915. (Bron: Beeldbank Groninger Archieven collectie Provinciale Groningse Oudheidkundige Commissie, ID nr. NL-GnGRA_1173_92_27)

zijn door de internationaal gerenommeerde 'stedelijk erfgoed' auteurs Ashworth, Graham en Tunbridge (*A Geography of Heritage*, Arnold, Londen 2000, p. 176) opgesomd als:

1. creëren van een nieuw imago als cultuurstad;
2. bieden van een nieuw en zeer zichtbaar 'visitekaartje' op een belangrijke toegangsplek in de stad;
3. presenteren van een uitdagend bouwkundig ontwerp;
4. opwekken van een nieuwe uitgavenstroom door de bezoekers, en
5. stijgende grondwaarden in dit deel van de stad.

Al deze effecten hebben zich ook daadwerkelijk voorgedaan. Het lijkt geen twijfel dat het nieuwe Groninger Museum positief heeft bijgedragen aan het beeld van de stad in de rest van het land. De effectmetingen van de campagne *'Er gaat niets boven Groningen'* die tussen 1990 en 2005 om het andere jaar werden gehouden (door de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen van de RUG) tonen dat heel duidelijk aan. In 1996 was de opening van het Groninger Museum bij ruim 10% van alle Nederlanders de meest spontaan genoemde gebeurtenis die men met stad en provincie Groningen in verband bracht. En zelfs een ruime 30% herinnerde zich die opening als hij door de interviewer genoemd werd. In 2002 scoorden dezelfde vragen nog steeds 10 respectievelijk 20%. Dat zijn, in een nationale meting, echt hoge cijfers. Maar het effect lijkt helaas tijdelijk te zijn: in 2005 is de spontane vermelding van het museum in de publieksenquête teruggezaakt naar 2%. Aandachttrekkende gebeurtenissen van latere datum (met name de Oosterparkwikkrellen uit 1997) drukken de herinnering aan de spraakmakende openings-tijd van het Museum opzij.

Blijvender zijn natuurlijk de verheugend toegenomen bezoekersaantallen. Die sprongen in 1994 ineens van rond de 50.000 per jaar voor het oude Groninger Museum naar 100.000, en in de jaren daarna zelfs naar 200.000 en 300.000. Topjaar werd 2002, met de expositie *Ilja Repin, Het geheim van Rusland* en 345.000 bezoekers. Daarna schommelden de jaarcijfers tussen 200 en 300.000, om in de 'coronajaren' 2020 en 2021 terug te zakken naar rond de 100.000. Het is niet zeker dat het museum zich gaat herstellen naar het 300.000 niveau. Anno 2023 is de concurrentie van de (intussen óók vernieuwde) musea in Leeuwarden en Assen veel sterker geworden. Het Drents museum scoorde vóór corona reeds 170.000 bezoekers (2019) en na corona al weer 110.000, en het Fries museum piekte in 2018 (het culturele hoofdstad jaar voor Leeuwarden) al eens 350.000. Overigens komt geen van deze noordelijke topmusea zelfs maar in de buurt van de nationale top 10. Zeven van die top 10 bevinden zich in Amsterdam, en alle tien scoren ze een half miljoen bezoekers of meer (cijfers 2017/2019). De absolute top zijn

het Anne Frank huis (1,3 miljoen), het Van Gogh museum en de Zaanse schans (ruim 2 miljoen) en natuurlijk het Rijksmuseum (2,7 miljoen bezoekers per jaar). In Groningen komt alleen het nieuwe Forum gebouw in de buurt van dit soort bezoekers aantallen (met 1 miljoen bezoekers al in de eerste drie maanden na de opening) maar dat is natuurlijk geen museum en bovendien gratis toegankelijk.

Topmusea geven aan de stedelijke economie een reële economische impuls, via de bestedingen van de bezoekers. Voor het Groninger museum

kunnen die bestedingen op rond de 35 Euro per bezoeker worden geschat. Dat betekent bij 100 of 200 of 300.000 jaarlijkse bezoekers een bestedingsimpuls van 3,5 dan

wel 7 of zelfs ruim 10 miljoen Euro. Is dat veel? De bestedingen van rond 35 Euro p.p. zijn wel wat hoger dan gemiddeld (binnenstad bezoekers geven gemiddeld rond de 30 Euro uit) maar op een totale jaarlijkse uitgaaf door alle binnenstad-bezoekers in Groningen van 600 miljoen Euro per jaar (20 miljoen bezoekers maal 30 Euro) zijn de uitgaven van museumbezoekers toch maar een schamele hele, halve of anderhalve procent.

Structurerende effecten voor de binnenstad

De invloed van het nieuwe Groninger museum op het functioneren van de stedelijke economie reikt verder dan alleen de getalsmatige ophoging van bezoekersaantallen en -uitgaven. Er is ook een structurerend effect op het functioneren van de binnenstad. Door de nieuwe brug (de Werkmanbrug) die over het museumeiland is gelegd van de Stationsstraat naar de Ubbo Emmius-singel, is een nieuwe loop- (en fiets!) route ontstaan naar de binnenstad die al spoedig massaal werd gebruikt, en die een geheel nieuwe dynamiek heeft gegeven aan de Ubbo Emmiusstraat, de Folkingestraat, en de plek waar die uitkomt, op de Vismarkt. De aantallen passerende voetgangers op deze route (de meesten zijn natuurlijk geen museum bezoekers) zijn wel heel erg groot geworden, variërend (cijfers 2022) van 200.000 tot 400.00 per maand, zowel bij het telpunt op

Het lijkt geen twijfel
dat het nieuwe Groninger Museum positief
heeft bijgedragen aan
het beeld van de stad
in de rest van het land



de Werkmanbrug als bij het telpunt bij de uitgang van de Folkingestraat bij de Vismarkt, dat geeft een jaartotaal voor elk van beide telpunten van tegen de vier miljoen. Voor fietsers komen daar nog eens totalen van twee miljoen passanten voor elk telpunt bij. Mei en oktober zijn de topmaanden qua passanten, in augustus (vakantiemaand) is het er het rustigst. Bij de fietsers zien we dan zelfs een halvering van de passantendrukke.

De grote aantallen voorbijgangers missen hun invloed op het winkelbestand in de Folkingestraat niet. Die straat is geweldig opgeleefd na de opening van het nieuwe museum. In 2015 werd ze zelfs verkozen tot de leukste winkelstraat van Nederland! Vanaf 2003 tot 2023 zijn er telgegevens, en in die twintig jaar groeide het winkelbestand met 35%, van een totaal aantal van 53 naar 72. Allemaal kleinere zaken, geen filialen van grote ketens, en de variëteit aan winkels en andere zaken is opmerkelijk groot. Onder die 72 tellen we niet minder dan 42 verschillende typen vestigingen! De meest voorkomende zaken, met vier of vijf afzonderlijke vestigingen, zijn nu antiekwinkels, kappers, winkels in dameskleding, restaurantjes en andere eetgelegenheden, en de grootste groei zat met name in die twee laatste categorieën.

Maar het meest opmerkelijk zijn de vele unieke zaken van een type dat je niet veel tegenkomt in de doorsnee winkelstraten, zoals bedrijfjes op het gebied van de podiumkunsten, grafisch ontwerp, sieradenproductie, scheppende kunst en kunstgaleries. De straat biedt aldus een leuke verrassingstocht voor de museumgast die op zijn 'dagje Groningen' ook de binnenstad wil gaan bezoeken. Ze completeert ook de beleving van een langere en zeer aantrekkelijke noord-zuid wandeling vanaf het station die helemaal kan eindigen bij de Noorderhaven. Op die langere route wandel je eigenlijk door een grote variatie aan kleine stedelijke landschapjes. Zoveel mooier dan alleen maar door de Herestraat lopen! Je doorsnijdt achtereenvolgens de Praediniussingel, het Zuiderdiep, de Nieuwstad, de Vismarkt, de Zwanestraat, het Broerplein. Steeds krijg je na een smal straatbeeld een wijder uitzicht aangeboden dat weer anders is. Samenvattend: het geschenk van de Gasunie reikt nogal wat verder dan alleen het museumeiland, met dank aan de jubilerende geldgever, maar ook aan al diegenen die er zo creatief mee zijn omgegaan.

In gesprek met de directeur van het Groninger Museum

Pieter Bootsma en Henk van Veen

De stad, de Gasunie en het Groninger Museum besloten bij het vijftienvigjarige bestaan van het gasbedrijf tot de bouw van een nieuw museum dat allure moest uitstralen. De locatie, de architectuur van het gebouw en een verantwoord vormgegeven museologische filosofie zou hieraan moeten bijdragen, zo luidde de onderlinge afspraak. Hoe dit uitpakte is de vraag die we voorleggen aan de tegenwoordige directeur van het museum, Andreas Blühm.

De museologische filosofie

Blühm: "De ambitie van Frans Haks was om bezoekers van het museum tot verwondering en verbazing te brengen over wat hij hen liet zien. Ze moesten daarbij zelf hun betrekking tot de getoonde objecten ontdekken. Waar Haks niet van hield was het geven van tekst en uitleg bij de objecten. Deze spraken voor zich".

De museologische opvatting van Blühm is een andere: "Het alleen mooi neerzetten van objecten in een museum is niet voldoende. Je moet bezoekers bij de hand nemen zodat ze kunnen begrijpen wat er tentoongesteld wordt. Per slot laat je de mensen dingen zien die vaak anders zijn dan ze gewend zijn en niet naar hun smaak zijn. Dit vraagt om tekst en uitleg bij het tentoongestelde. Mijn adagium is dat je intellectuele dingen populair moet maken en populaire intelligent. In een museum moet je het publiek centraal stellen. Ik vind dat de moderne generatie van conservatoren gelukkig veel meer bezig is met het contact met het publiek. Ze treden niet alleen op als expert die met onderzoek bezig is.

Wat met Frans Haks wel tot de traditie van het Groninger Museum is gaan behoren is dat het zich op zo'n breed terrein begeeft: schilderkunst, historie, design, mode, fotografie, archeologie, alles kan getoond. Als het maar spraakmakend



foto Christopher Smith

is. Daarbij worden de grenzen opgezocht van de goede smaak.

Dat van een vastomlijnd museumprofiel geen sprake is geeft vrijheid in de keuze van de thema's die in het museum aan de orde worden gesteld. Haks combineerde zijn museologische opvattingen overigens met een scherp oog voor praktische oplossingen die hij in museumgebouwen tegenkwam toen hij met Mendini een tour maakte langs Europese musea. Het Groninger Museum kent vertrekken met een grote verscheidenheid aan vorm en omvang waardoor het mogelijk wordt heel veel verschillende objecten te presenteren. Het is deze verscheidenheid die de bezoeker weldadig aandoet. Hij of zij wordt minder snel moe."

Tentoonstellingen

Blühm spreekt van een balans in het tentoonstellingsaanbod als een grote publiekstrekker met bezoekers uit het hele land wordt vergezeld door een kleinere tentoonstelling die vooral regionaal bezoekers trekt. Door de coronaepidemie is deze planning een enkele keer doorbroken. Het museum kent nu twee *blockbusters* na elkaar: Gianni Versace zal door de Rolling Stones worden opgevolgd. Daar had normaliter meer tijd tussen moeten zitten. Hij vindt een thema als de Rolling Stones interessant want de cultuurgeschie-

denis van de laatste vijftig jaar kan met de Stones prima aan bod komen.

Inhoudelijk veel minder spannend vindt hij een monografische tentoonstelling, gewijd aan een of andere grote kunstenaar zoals bijvoorbeeld Monet. "Inhoudelijk is dat niet zo interessant. Musea die hiervoor kiezen doen dat vanwege het streven naar hoge bezoekersaantallen." Als wij hem tegenwerpen dat het Groninger Museum ook de Rodin-tentoonstelling in huis haalde wijst hij er op dat deze niet alleen over diens werken ging maar ook een beeld gaf van de totstandkoming van het werk in Rodins werkplaats.

"Met tentoonstellingen over de geschiedenis van stad en regio markeert het museum zijn eigen omgeving." Dat brengt ons tot de vraag of het museum een tentoonstelling zou willen wijden aan de geschiedenis van het Groningse gas. "Zeker", zegt hij, "het museum is een spiegel van zijn tijd. Het gasbedrijf zal ons dat niet verhinderen, we werken nog steeds samen met de Gasunie. Wel zijn we bezig met het vormgeven van de samenwerking met het Museum aan de A, opvolger van het Noordelijk Scheepvaartmuseum. Tentoonstellingen over de geschiedenis van meer actuele gebeurtenissen en maatschappelijke thema's zullen aan de A worden gehouden. Een tentoonstelling over het gas zal dus daar beter op zijn plek zijn."

Collectievorming

"We verzamelen Groningse cultuurgeschiedenis, design, mode, fotografie en werk van een kleine groep kunstenaars. Vroeger ging het verzamelen gemakkelijker. Je moet het werk van kunstenaars verzamelen die nog niet door anderen wordt worden verzameld. Dat lukt tegenwoordig veel minder. Door de snelheid van de media blijven kunstenaars niet lang verborgen."

Blühm is niet van het ontzamelen: "Het is duur en tijdrovend, het levert maatschappelijke onrust op en achteraf heb je altijd spijt dat je het werk hebt afgestoten. Het ontzamelen stimuleert verzamelaars ook niet om het museum een schenking te doen. Als je al iets uit de collectie verkoopt, is voor mij de grens dat er geen sprake mag zijn van werk dat door mijn voorgangers is aangeschaft. Hun aankoopbeleid hoort tot de geschiedenis van het museum."

Op onze vraag of de rol van het museum bij het verzamelen en tentoonstellen van de Groningse kunstenaars betekenisvol genoeg is – er gaan verhalen over onderwaardering – wijst hij op de veertig Groningse kunstenaars die op basis van de door het museum nagestreefde kwaliteitsmaatstaf in voorbije jaren zijn tentoongesteld.

De stad en het museum

Het Groninger Museum ziet Blühm als een belangrijke pijler voor het culturele leven van de stad. Maar belangrijker nog is het museum voor het imago van Groningen. Zoals in de middeleeuwen de kathedrale kernen bijdroegen aan de naam en faam van steden, zo doen de iconische musea dat vandaag de dag. De initiatiefnemers van stad en Gasunie voor de bouw van het museum hebben dat goed gezien. Daarbij troffen ze in Frans Haks een man met een grote verbeeldingskracht, die de juiste architect wist te kiezen voor de realisatie van het gedroomde museumgebouw.



Groninger Museum

Bron: Wikimedia Fotografie: Zairon





Damsterdiep met hout- zaagmolen en balkgat van Van Houten 1902

Tom van der Meulen

Uit oude kaarten, met te beginnen die van Hugenin (1819-1829) blijkt dat er tussen Groningen en Oosterhoogebrug aan de zuidzijde van het Damsterdiep al pré-industriële activiteiten waren in de vorm van molens. Latere kaarten maken daarbij onderscheid tussen olie- en zaagmolens.

De kadastrale kaart van 1832, die de basis vormt van het HISGIS (Historisch-Geografisch Informatiesysteem) geeft ons gelegenheid te bepalen welke molen van Van Houten was. Het is de molen met de naam 'De twee Reizigers', gebouwd in 1755. Naderhand is naar deze molen de Zaagmuldersweg vernoemd. Jacob Cardinaal wordt in het HISGIS genoemd als eigenaar. Enigszins raadselachtig is dan dat hij de molen in 1831 aan Derk van Houten heeft verkocht. Derk van Houten was gehuwd met Elisabeth Meihuizen. Twee van hun kinderen, Sam, de politicus (kinderwetje) en Sientje, de schilderes, hebben landelijke bekendheid gekregen.

De tekening is in 1902 gemaakt; een datering is niet gebruikelijk voor Bachs tekeningen. A. T. Schuitema Meijer (1911-2002), stadsarchivaris van Groningen, schrijft dat de molen in 1906 is afgebroken.

De topografische kaart van 1908 (verkend in 1905) noemt op de plaats van de molen een St.Ht.Zij, een stoomhoutzagerij.

De topografische kaart laat, in tegenstelling tot de kadasterkaart van 1832, twee balkengaten zien. Gelet op de situering van de molen links van het balkengat, moet het meest westelijke balkengat (het dichtst bij de stad Groningen) corresponderen met de wat slordige waterloop die Bach heeft getekend. Ook nu nog zijn de twee waterpartijen aanwezig: meer oostelijk aan het Balkgat, een onaanzienlijk slootje, en meer westelijk een wat prominenter aanwezige waterloop bij het Holststek.

Daarbij gaan we er van uit dat Bach vanaf de oever van het Damsterdiep, in zuidelijke richting kijkend, de tekening heeft gemaakt.

Op basis van de tekening heeft hij ook een schilderij vervaardigd, waarbij de voorgrond wat duidelijker is dan op de tekening: een plankier, mogelijk een steiger, want er ontbreekt een leuning, langs het Damsterdiep. Schuitema Meijer heeft in zijn boek een foto opgenomen van het Damsterdiep (ca 1900) met keurig geslachte walkanten. Dat sluit uit dat we op de tekening in westelijke in plaats van zuidelijke richting kijken.

De tekening is tot en met 29 oktober te zien op de tentoonstelling 'Bach, Kort en De Wit: leermeesters van De Ploeg' in de Borg Verhildersum in Leens.

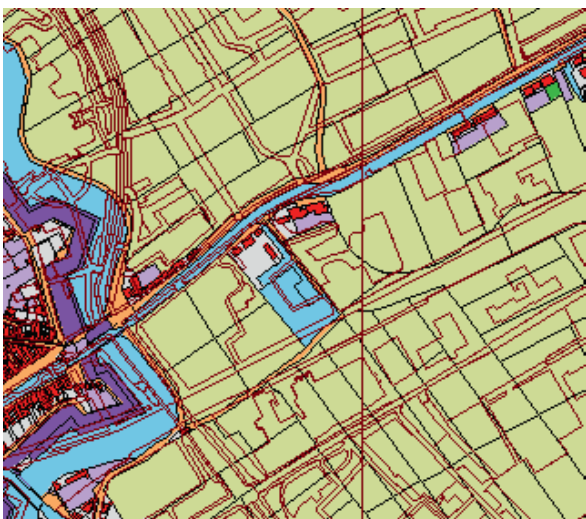
Met dank aan de Groninger Archieven.
Geraadpleegd: A.T. Schuitema Meijer, *Groningen zó bekeken 1880-1940*. Wolters-Noordhoff / Forsten 1987



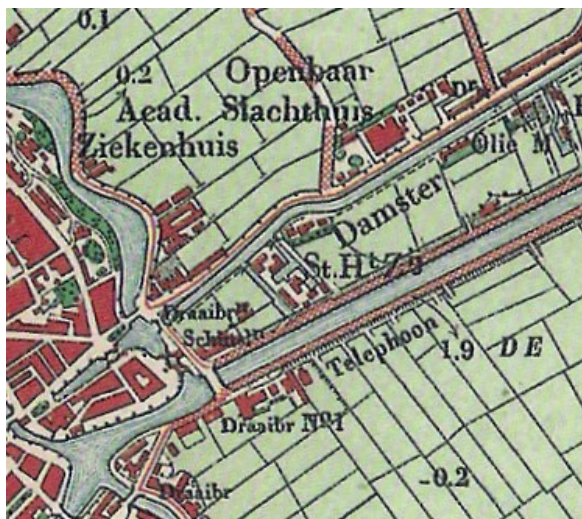
Damsterdiep. Tussen de rechts geparkeerde auto en de lantaarnpaal is een waterloop zichtbaar (naast Holtstek, niet op de foto te zien)



HISGIS naar kadastrale kaart 1832



Topografische kaart 1908



situatie 1832 met latere ontwikkelingen

Hervonden Stad en Land 2022

Tom van der Meulen

Tot de betere momenten van het jaar behoort het jaarlijks aanbieden van de nieuwste editie van *Hervonden Stad en Land*, tot 2020 *Hervonden Stad* geheten. Deze keer vond de gebeurtenis plaats in de Lutherse Kerk in de Haddingestraat.

Der gewoonte getrouw bestaat het Verslag van de werkzaamheden (betrekking hebbend op 2021) uit verslagen archeologie, bouwhistorie en restauraties, hier gecombineerd met 'transformatie'. Besloten wordt met meer uitvoerige artikelen over de Onneresch, oude sleutels, een muskaatrasp uit de gracht van Alva, de bouwgeschiedenis van het Feithhuis, een monumentale rococoschouw, liften en twee van het dak van de gasfabriek afkomstige leeuwen die hun plek hebben gevonden bij de Ebbingehof – hiervan kon u in Bulletin 110 een afbeelding aantreffen.

Uit de rijke inhoud doe ik een greep:

Wel eens van Clingeborgterpjes gehoord? Tot tweemaal toe maakt *Hervonden Stad en Land* er gewag van. Eerst aan het Clingeborgpad langs de Piccardhofplas tussen de Ter Borchlaan en de Schweitzerlaan, en vervolgens ook nog eens in Vinkhuizen, waar één zo'n terpje is verdwenen onder de Leon van Gelderschool. Deze terpjes, ook wel veenterpen of huissteden genoemd, zijn opgeworpen in het (getijloze) veengebied om natte voeten te voorkomen. Ze zijn in het algemeen van later datum (middeleeuwen) dan de terpen in het kustgebied.

Even (letterlijk) terzijde: ook de Onlanden zijn/waren er mee bezaaid (zie kaartje). Voorafgaand aan de inrichting van dit gebied als waterberging is er een groot onderzoek naar deze veenterpen uitgevoerd. Het onderzoek resulteerde in drie dikke delen *Huisplaatsen in de Onlanden* (red. Johan Nicolay 2018). Aardig is het op te merken dat ook terpaardewerk uit het kustgebied in de Onlanden is aangetroffen, vooral bij het Leekstermeer. Dit is meegevoerd met de terpaarde die voor bemestingsdoeleinden in het gebied werd ingezet. In de late 10-12 eeuw is vanuit het Peizerdiep nog zeeklei afgezet in het noordelijk

deel van de Onlanden, waardoor de hier aanwezige veenterpjes toch ook nog een 'klassieke' ondergrond hebben van klei.

En er zijn weer nieuwe sporen van Groningsbeleg (1672) gevonden, deze keer in de Gelkingestraat nr 8, een gemeentelijk monument, waar een dakspoor is verbrijzeld door bominslag (en vervolgens hersteld). Geen ding om je een compleet ander beeld van de Groningse ervaringen met de Münsterse bisschop te bezorgen, want, zo schrijft *Hervonden Stad en Land*: "dergelijke schades zijn op veel meer plaatsen in de zuidelijke binnenstadshelft ontdekt".

Deze publicatie is voor elke geïnteresseerde in de geschiedenis van Groningen, voor zover die zich laat lezen in termen van (delen van) gebouwen en grondsporen, een onmisbare bron.



Huisplaatsen in de polder Matsloot-Roderwolde.
Bron: Nicolay (red) pag 161

Nieuw Bestuurslid



Ik ben Aleid Brouwer (1976) en sinds december 2022 lid van het bestuur van de 'Vrienden van de Stad Groningen'. Piet Pellenbarg nodigde me uit om eens te komen kennismaken en vertelde enthousiast over de Vrienden. Ik ben geen geboren stadser, maar heb nog nooit zo lang ergens gewoond als in Stad. Groningen is waar ik me thuis voel. Groningen is een dynamische stad, waar veel gebouwd en aangepast wordt. Juist om de stad voor iedereen een plek te maken waar ze zich thuis kunnen voelen is het belangrijk om een stichting als de Vrienden te hebben die zich (ongevraagd) bemoeit met het stedelijk beleid.

Ik werk sinds maart 2023 als onderzoeker en inhoudelijk directeur bij CMO STAMM (sociaal planbureau Groningen en Trendbureau Drenthe) waar we met burgerpanels de bevolking bevragen over allerlei zaken aangaande het sociale domein, en waar de resultaten gebruikt worden voor gemeentelijk en provinciaal beleid. Vanuit deze functie ben ik een dag per week bijzonder hoogleraar 'Brede Welvaart en Kansen(on)gelijkheid' aan de faculteit Ruimtelijke Wetenschappen. In deze functie zoek ik de balans tussen wetenschap en beleid in het onderzoeksgebied van welvaart buiten en naast inkomen en hoe dit denkkader kan bijdragen aan beleid voor meer (regionale) gelijkheid.

Activiteiten

Wandeling Open Monumentendag 2023

Op 9 september 2023 verzorgt de Stichting Vrienden van de Stad Groningen een wandeling ter gelegenheid van de Open Monumentendag. Dit jaar is het thema 'levend erfgoed'. De wandeling leidt langs plaatsen en gebouwen die een link hebben met het immaterieel erfgoed van de Stad. Te denken valt bijvoorbeeld aan: gewoonten, gebruiken, feesten, ambachten en dergelijke. De wandeling duurt maximaal 1 ½ uur.

Raadpleeg voor tijd en plaats van vertrek onze website: www.vriendenstadgroningen.nl



BOEKHANDEL GODERT WALTER

oude ebbingestraat 53 - 9712 hc groningen - 050 - 312 25 23 - info@godertwalter.nl - www.godertwalter.nl

Alle boeken over Groningen ook op: www.groningerboeken.nl



Frank von Hebel, Jan Willem van Vliet: Vergeten IJzer. Industrieel erfgoed Groningen

€ 24,90

Jan Willem van Vliet fotografeerde vervallen fabrieken en machines die ooit de sociaaleconomische ruggengraat van Groningen vormden. De foto's herinneren aan de oude glorie van de scheepvaart- en steenbakindustrie, de strokartonfabrieken en kalkovens. Een aantal panden, zoals de Glasfabriek in Groningen en de Philips beeldbuizenfabriek in Stadskanaal, is inmiddels voorgoed verloren. Maar dankzij de iconische foto's van Van Vliet toch niet helemaal. Alle foto's zijn verrijkt met verhalen en portretten van ooggetuigen: Frank von Hebel sprak met de arbeiders die de stenen stapelden, klinknagels in scheepswanden drilden en vertrouwd waren met de fluit die aankondigde dat het schafttijd was. Vergeten IJzer is een eerbetoon aan het oud industrieel erfgoed van Groningen en een pleidooi voor het hergebruik ervan.



Chris Bartelds: Je deed het gewoon. Het verhaal van mijn ouders in de Tweede Wereldoorlog in Haren

€ 15,00

Chris Bartelds: 'Mijn ouders waren in de Tweede Wereld oorlog betrokken bij het verzet in Haren. Hoe kwamen zij daartoe, wat hebben zij meegemaakt en hoe hebben zij steeds de moed gevonden om de dingen die gevaarlijk en risicovol waren, toch te doen? De oorlog was bij ons thuis absoluut geen taboe, maar ook geen groot onderwerp. Mijn ouders praatten er wel over, maar alleen als hun kinderen of kleinkinderen ernaar vroegen. We wisten dat bij ons thuis een verzetskrant was gestencild en dat mijn vader lid was geweest van de Binnenlandse Strijdkrachten. En ook dat mijn moeder door de SD was opgepakt en gevangen had gezeten in het Huis van Bewaring van het beruchte Scholtenhuis. Maar niemand kende het hele verhaal.'



Erik Dücker: Een Nobelprijs geboren in Groningen. Albert Szent-Györgyi (1893-1986)

€ 22,00

De Hongaarse wetenschapper Albert Szent-Györgyi (1893–1986) won in 1937 de Nobelprijs voor de Fysiologie of Geneeskunde voor zijn ontdekking van vitamine C en onderzoek naar de ademhaling van cellen. Door dit succes is hij tot op de dag van vandaag een nationale held in zijn thuisland. In Groningen is hij minder bekend en dat terwijl hij in deze stad de basis legde voor zijn grote ontdekkingen. In dit boek kijken we terug op Alberts veelbewogen leven. Een leven vol oorlog en controverses, maar ook humor en natuurlijk heel veel wetenschap.



Arjo Vanderjagt: Ik, Piccardt! Een Franse ommelander 1636-1712

€ 29,95

Ik, Piccardt! is een historische roman in briefvorm over Henric Piccardt (1636-1712), syndicus van de Ommelanden en heer van de Fraeylemaborg. Het leven van de historische Piccardt was avontuurlijk. Hij studeerde rechten in Groningen, Franeker en Orléans. Hij maakte zich verdienstelijk aan het hof van Lodewijk XIV, de Zonnekoning, en werd benoemd tot kamerheer. Uit heimwee keerde Piccardt in het Rampjaar 1672 terug naar Groningen waar hij prompt na Groningens Ontzet gearresteerd werd op verdenking van spionage voor Frankrijk. Hij kwam vrij op voorpraak van zijn vriend stadhouder Willem III, en werd in 1674 benoemd tot syndicus – zoveel als landsadvocaat – van de Ommelanden. Deze roman is een gefingeerde brief van Piccardt is gericht aan Jean-Henry d'Anglebert (1635-1691), musicus aan het hof van Lodewijk XIV. D'Angleberts muziek vormt een continuo in de brief. Twee thema's zijn Piccardts wankelmoedig geloof en zijn grote liefde voor Anna Rengers, afgezet tegen zijn eerdere escapades.

Groninga

Stichting Vrienden van de stad Groningen

De Stichting Vrienden van de stad Groningen is opgericht in 1984. We zetten ons in voor de ruimtelijke kwaliteit (belevingswaarde, gebruikswaarde, toekomst- waarde) van de stad Groningen. We vragen aandacht voor het historisch karakter van de gebouwde en ingerichte omgeving, voor zover dat de belevingswaarde ondersteunt.

Middelen die we inzetten: bijdragen aan meningsvorming over architectuur en openbare ruimte door middel van lezingen, debatten en excursies. Daarnaast participeren (mogelijk in overleg met andere partijen) in beleidsprocedures (overleg, zienswijzen, eventueel bezwaren bij gemeentelijk ruimtelijk beleid en het beleid van andere overheden).

We richten ons op de binnenstad maar geven daarnaast ook aandacht aan de stad Groningen als geheel en de ruimere context van de stad.

Hoe wordt u donateur?

U kunt u als donateur van de Vrienden van de stad Groningen opgeven bij bovenstaand correspondentieadres of via de website.

website: www.vriendenstadgroningen.nl
e-mail: info@vriendenstadgroningen.nl

Bank: NL06 INGB 0000 4473 73

Minimum donatie
€20,00 per jaar

Colofon

Bestuurssamenstelling

R.C.E. Neef (voorzitter)
C. J. A. Wessels, (secretaris)
G.J. Schouten (penningmeester)
P. J. E. Bootsma
A.E. Brouwer
K. Jonkman
E. M. Meisner
T. van der Meulen
P. H. Pellenbarg

H.Th. van Veen

Redactie:

P. J. E. Bootsma
T. van der Meulen
P. H. Pellenbarg
H.Th. van Veen

Ontwerp en vormgeving:

MOTTOW, martijn otto wolf

Redactieadres:

H.W. Mesdagplein 6
9718 HR Groningen
Tel 050 5890776
meulen1@xs4all.nl

Kopijdatum nummer 114:

28 augustus 2023